

Θέμα: Η γεωργική ανάπτυξη της Θεσσαλικής πεδιάδας μετά την εκτροπή του Αχελώου ποταμού

Εισηγητής: **Φώτιος Βακάκης**, δρ. γεωπόνος-γεωργοοικονομολόγος

Εισαγωγή

Η εισήγησή μου βασίζεται στα όσα προέκυψαν από τις διερευνήσεις που έγιναν, μέχρι τώρα, στα πλαίσια εκπόνησης της πρώτης φάσης της Γενικής Συνθετικής Γεωργοοικονομικής Μελέτης που ανέθεσε στο Γραφείο μας το ΥΠΕΧΩΔΕ.

Η Γενική Συνθετική Γεωργοοικονομική Μελέτη, σύμφωνα με τη σύμβαση, έχει σχεδιαστεί να γίνει σε δύο φάσεις:

— Το αντικείμενο της πρώτης φάσης, που έχει ολοκληρωθεί αφορά:

- Στη συνολική ενιαία διερεύνηση των εδαφολογικών και κλιματολογικών συνθηκών και στην ανάλυση και αξιολόγηση της δημογραφικής και της υφιστάμενης γεωργοκτηνοτροφικής κατάστασης του ευρύτερου θεσσαλικού χώρου.

- Στην περιγραφή και ανάλυση του Σχεδίου Γεωργικής Αξιοποίησης της θεσσαλικής πεδιάδας με καθεστώς καθολικής και κανονικής άρδευσης όλων των αρδεύσιμων εδαφών.

— Το αντικείμενο της β' φάσης, που δεν έχει ακόμα ανατεθεί, αφορά:

- Στην οριστικοποίηση της γενικής διάταξης των έργων (υφισταμένων, κατασκευαζόμενων, προγραμματισμένων και νέων έργων εκτροπής του Αχελώου) και στην οριστικοποίηση του Γενικού Σχεδίου Διαχείρισης των Υδατικών Πόρων.

- Στην προσαρμογή του Σχεδίου Γεωργικής Αξιοποίησης, που μελετήθηκε στην πρώτη φάση, στις περιοχές που θα αρδεύονται με τα νερά εκτροπής του Αχελώου, κατά φάσεις υλοποίησης του έργου.

- Στην περιγραφή του τρόπου λειτουργίας των έργων και οργάνωσης των αγροτών και του συστήματος τεχνικο-οικονομικο-διαχειριστικής υποστήριξης της ανάπτυξης.

- Στον υπολογισμό του επενδυτικού κόστους και του κόστους λειτουργίας των έργων, ώστε να γίνει τεκμηρίωση της αποδοτικότητάς τους.

- Στη διατύπωση προτάσεων για τις μελέτες που πρέπει να γίνουν ώστε να σχεδιαστεί η ανάπτυξη στο χώρο που περιβάλλει την περιοχή των έργων.

Η εισήγησή μου, βασισμένη στα αποτελέσματα που προέκυψαν από την ολοκλήρωση της πρώτης φάσης, αρθρώνεται σε 3 ενότητες:

Η πρώτη, αφορά στην περιγραφή των υφιστάμενων συνθηκών γεωργοκτηνοτροφικής παραγωγής στο θεσσαλικό χώρο.

Η δεύτερη, αφορά στους στόχους και στη στρατηγική ανάπτυξης του θεσσαλικού χώρου υπό καθεστώς καθολικής και κανονικής άρδευσης όλων των αρδεύσιμων εδαφών.

Η τρίτη, αφορά στον προσδιορισμό του παραγωγικού δυναμικού και των απαιτήσεων σε νερό όλων των αρδεύσιμων εδαφών του θεσσαλικού χώρου, με την προϋπόθεση ότι είναι εφικτή η καθολική και κανονική άρδευση τους.

1. Υφιστάμενη γεωργοκτηνοτροφική κατάσταση

1) Ο ευρύτερος φυσικογεωγραφικός χώρος της Θεσσαλίας, που θα επηρεαστεί, άμεσα ή έμμεσα, από την αναμενόμενη καθολική και κανονική άρδευση όλων των αρδεύσιμων εδαφών, είναι η υδρολογική λεκάνη της Θεσσαλίας, η οποία περιλαμβάνει τους Νομούς Καρδίτσας, Λάρισας, Τρικάλων, Μαγνησίας και τμήματα των Νομών Φθιώτιδας και Πιερίας και έχει συνολική έκταση 14.236 χιλ. στρεμμάτων. Ο προαναφερόμενος φυσικογεωγραφικός χώρος της Θεσσαλίας διακρίνεται σε δύο, βασικά, περιοχές:

— Περιοχή II, ο χώρος άμεσου επηρεασμού, ο οποίος αποτελείται από τη γεωγραφική επιφάνεια των Κοινοτήτων που έχουν αρδεύσιμα εδάφη.

— Περιοχή III1, ο χώρος έμμεσου επηρεασμού, ο οποίος αποτελείται από τη γεωγραφική επιφάνεια των Κοινοτήτων, οι οποίες περιβάλλουν την περιοχή II.

— Περιοχή III2, εκτάσεις της II που δεν περιέχουν αρδεύσιμη γεωργική γη.

— Περιοχή IV, εκτάσεις της II που περιέχουν αρδεύσιμη γεωργική γη. Εξ ορισμού, είναι η διαφορά μεταξύ της II και της III2.

Η σχετική θέση των περιοχών αυτών, σε σχέση με τη συνολική έκταση της περιοχής, έχει ως ακολούθως:

Περιοχές	Έκταση σε χιλ. στρέμματα		Εκατοστιαία κατανομή της έκτασης	
	Συνολική	Γεωργική Γη	Συνολική	Γεωργική Γη
Σύνολο Περιοχής	14.236	5.163	100	100
II	7.619	4.125	54	80
III1	6.617	1.038	46	20
III2	2.917	429	20	8
IV	4.702	3.696	34	72

- 2) Οι κλιματολογικές συνθήκες της περιοχής κρίνονται κατάλληλες για ποικιλία καλλιεργειών, πάντοτε όμως, με την προϋπόθεση εξασφάλισης νερού για άρδευση. Εάν αυτή η προϋπόθεση δε διασφαλιστεί, η αναδιάρθρωση των καλλιεργειών θεωρείται ανέφικτη και η γενικευμένη καλλιέργεια χειμερινών σιτηρών είναι η πιθανότερη και η εφικτή λύση.
- 3) Οι εδαφικοί πόροι, από άποψη μηχανικής και χημικής σύστασης, και υδροδυναμικών ιδιοτήτων, δεν έχουν επαρκώς μελετηθεί. Τώρα, στα πλαίσια εκπόνησης του Εδαφολογικού Χάρτη της χώρας, εκπονούνται οι Εδαφολογικές Μελέτες Θεσσαλίας. Μετά την περάτωση της εδαφολογικής μελέτης πεδιάδας Καρδίτσας και την εκπονούμενη μελέτη πεδιάδας Τρικάλων, παραμένουν προς εκπόνηση οι εδαφολογικές μελέτες πεδιάδων Νομού Λαρίσης και Μαγνησίας. Επειδή ο χρόνος που απαιτείται για την εκπόνησή τους θα πρέπει να είναι σημαντικός προτείνεται να εκπονηθούν οι εξής εδαφολογικές μελέτες κατά σειρά προτεραιότητας:
- Εδαφολογική μελέτη περιοχής Φαρσάλων, ώστε να καλυφθεί το σύνολο των εκτάσεων της Ζώνης IV—Δ.
 - Εδαφολογική μελέτη υψηλών τμημάτων της Ζώνης IV—Γ, επειδή αυτή βρίσκεται κοντά στον ποταμό Πηνειό, μέσω του οποίου θα γίνει η άρδευση των εκτάσεων της Ζώνης αυτής.
 - Ολοκλήρωση εδαφολογικής μελέτης της Ζώνης IV—Ζ και στη συνέχεια της Ζώνης IV—Ε και τέλος,
 - Εδαφολογική μελέτη Ζώνης IV—Η με πρώτη σειρά προτεραιότητας την υποζώνη Τυρνάβου.
- 4) Ο συνολικός πληθυσμός της ευρύτερης περιοχής υπολογίζεται σε 703.000, εκ των οποίων 72% κατοικούν στην περιοχή II. Ο αγροτικός πληθυσμός, δηλαδή τα άτομα των γεωργικών εκμ/σεων, υπολογίζεται σε 446.000 εκ των οποίων 323.000 κατοικούν στην περιοχή II. Στην περιοχή αυτή σημειώνεται μικρή διαχρονική αύξηση του αγροτικού πληθυσμού, η οποία, για την περίοδο 1971/81 εκτιμήθηκε σε 3%, ενώ στην περιοχή III, την ίδια περίοδο, σημειώθηκε μείωση του αγροτικού πληθυσμού κατά 4% (1).

(1) Ο αγροτικός πληθυσμός, όπως ορίζεται από την ΕΣΥΕ, δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Από τα στοιχεία προκύπτει ότι ο πληθυσμός των Κοινοτήτων με μέγεθος μικρότερο των 2.000, ο οποίος, κατά την ΕΣΥΕ, χαρακτηρίζεται ως αγροτικός, μειώνεται διαχρονικά. Δε σημειώνεται ανάλογο μείωση στον πληθυσμό των γεωργικών εκμεταλλεύσεων.

- 5) Το διαθέσιμο εργατικό δυναμικό του αγροτικού πληθυσμού προσδιορίζεται από τα άτομα του πληθυσμού των γεωργικών εκμ/σεων, τα οποία απασχολούνται στη γεωργία. Τα άτομα αυτά καλύπτουν ποσοστό 48% του συνολικού αριθμού στην περιοχή II και 40% στην περιοχή III (1).

Γίνεται η υπόθεση ότι, λόγω της γενίκευσης των αρδεύσεων, θα δραστηριοποιηθούν στη γεωργία και άτομα που έχουν αποχωρήσει από τη γεωργία και νέο δυναμικό που σήμερα εργάζεται σε άλλους τομείς. Υπολογίζεται ότι ποσοστό 60% των ατόμων των γεωργικών εκμεταλλεύσεων θα εργάζεται στη γεωργία, έναντι του αντίστοιχου σημερινού ποσοστού 48% (2).

Το διαθέσιμο εργατικό δυναμικό αξιοποιείται κατά ποσοστό 50%. Η απασχόληση του εργατικού δυναμικού προσδιορίζεται στη μεν περιοχή II κατά 81% από τη φυτική παραγωγή και κατά 19% από την κτηνοτροφική παραγωγή, στη δε περιοχή III η απασχόληση προσδιορίζεται σύμμετρα και από τους δύο κλάδους της γεωργικής παραγωγής.

- 6) Η διάρθρωση της γεωργικής παραγωγής κατά 80% περίπου στηρίζεται στην καλλιέργεια των χειμερινών σιτηρών και του βαμβακιού. Οι καλλιέργειες αρδεύονται σε ποσοστό 39% των εκτάσεων.

Τα στοιχεία που αφορούν στη διαχρονική εξέλιξη των αρδευόμενων εκτάσεων παρουσιάζουν ανοδική πορεία, αλλά με σοβαρές ετήσιες διακυμάνσεις. Το γεγονός αυτό οφείλεται στο ότι, εκτός των μεγάλων συλλογικών αρδευτικών έργων (π.χ. Ταυρωπού) και των μεγάλου βάθους γεωτρήσεων, που εξασφαλίζουν μονίμως σταθερή παροχή ύδατος στις προς άρδευση εκτάσεις, υπάρχει και ένας σημαντικός αριθμός γεωτρήσεων μικρού βάθους, των οποίων η παροχή αυξομειώνεται ανάλογα με το ύψος των βροχοπτώσεων στη λεκάνη απορροής τους. Επομένως, όταν είναι μειωμένο το ύψος των ετησίων βροχοπτώσεων, οι αρδευόμενες εκτάσεις αναγκαστικά μειώνονται ή μειώνονται οι ποσότητες κατά δόση άρδευσης ή ακόμα και ο αριθμός των αρδεύσεων.

Επισημαίνεται, επίσης, το γεγονός ότι παρατηρείται και μείωση της παροχής γεωτρήσεων μεγάλου βάθους, λόγω διάνοιξης νέων γεωτρήσεων από ιδιώτες. Πιστεύεται ότι ο μεγάλου βάθους υπόγειος ορίζων δεν παρουσιάζει σημαντικά περιθώρια για περαιτέρω εκμετάλλευση και, ως εκ τούτου, η αύξηση των αρδευόμενων εκτάσεων καθώς και η βελτίωση στην πληρότητα των αρδεύσεων, σε έτη με μικρές βροχοπτώσεις, δεν μπορεί να βασιστεί σε περαιτέρω αύξηση του αριθμού των γεωτρήσεων μεγάλου βάθους.

(2) Στους απασχολούμενους στη γεωργία δεν περιλαμβάνονται, κυρίως, οι γυναίκες, οι οποίες ασχολούνται σε οικιακές εργασίες. Επειδή, μελλοντικά, στα πλαίσια ενός προγράμματος γεωργικής αξιοποίησης της περιοχής και σε συνδυασμό με τη δημιουργία ισοτίμων ευκαιριών απασχόλησης του εργατικού δυναμικού ανεξαρτήτως φύλου, θα προκύψουν δυνατότητες απασχόλησης, μεγάλο μέρος των γυναικών θα δραστηριοποιηθεί περισσότερο και στις γεωργικές δραστηριότητες.

- 7) Η κτηνοτροφία είναι γενικευμένη οικονομική δραστηριότητα στην ευρύτερη περιοχή και στηρίζεται, κυρίως, στην αιγοπροβατοτροφία, η οποία συμμετέχει κατά ποσοστό 63% στην περιοχή II και 74% στην περιοχή III. Από άποψη μεγέθους, διάρθρωσης και οργάνωσης, η κτηνοτροφία δεν αποτελεί παραγωγική δραστηριότητα οργανικά συνδεδεμένη με τη φυτική παραγωγή, ώστε να λειτουργεί ως «βιολογικό εργοστάσιο» μεταποίησης των προϊόντων της σε ζωικά προϊόντα.

Από άποψη σταυλισμού των ζώων, σημειώνεται ότι τα υπάρχοντα ποιμνιοστάσια είναι πρόχειρα και δε διασφαλίζουν ζωοτεχνικά αποδεκτές συνθήκες, με προφανείς δυσμενείς επιπτώσεις στην παραγωγή τους. Τα περισσότερα ποιμνιοστάσια βρίσκονται πλησίον και πέριξ των οικισμών, ενίοτε δε και μέσα σε αυτούς.

Οι βοσκότοποι, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις, χαρακτηρίζονται ως υποβαθμισμένοι, με αποτέλεσμα την ανεπαρκή παραγωγή βοσκήσιμης ύλης και την αδυναμία κάλυψης των αναγκών διατροφής των αιγοπροβάτων, κατά τη διάρκεια της παραμονής τους σ' αυτούς. Η υποβάθμιση των βοσκοτόπων οφείλεται στη μη εφαρμογή προγράμματος βόσκησης και στη μη πραγματοποίηση έργων που διασφαλίζουν αυξημένη παραγωγή βοσκήσιμης ύλης. Από την άποψη αυτή προκύπτει άμεση ανάγκη βελτίωσης και ορθολογικής αξιοποίησης των βοσκοτόπων ώστε, σε συνδυασμό και με την αναδιάρθρωση των καλλιεργειών της περιοχής, βασισμένης σε αυξημένη συμμετοχή των σαυνοδοτικών φυτών, να αποτελέσουν τη βάση για τη βελτίωση των συνθηκών της ποιμενικής αιγοπροβατοτροφίας με ελεγχόμενη διατροφή και σωστό χειμερινό σταυλισμό.

- 8) Το οικονομικό αποτέλεσμα της γεωργοκτηνοτροφικής δραστηριότητας, όπως εκτιμήθηκαν στα πλαίσια της μελέτης, προσδιορίζουν τις ακόλουθες τιμές ορισμένων δεικτών εισοδήματος και παραγωγικότητας, εκφρασμένους σε όρους Γεωργικού Εισοδήματος και σε τιμές 1986:

Δείκτες	Περιοχή II	Περιοχή III
— Κτηνοτροφία:		
• Δρχ./MZZ	68.000	61.780
• Δρχ./αξιοποιούμενη ΑΕΜ	4.250	3.590
— Φυτική Παραγωγή:		
• Δρχ./στρέμμα γεωργικής γης	14.160	11.470
• Δρχ./αξιοποιούμενη ΑΕΜ	5.760	4.970
— Γεωργική Παραγωγή:		
• Δρχ./αξιοποιούμενη ΑΕΜ	5.420	4.270
• Δρχ./διαθέσιμη ΑΕΜ	2.760	2.130
• Δρχ./άτομο αγροτικού πληθυσμού	220.000	169.800

Από τις τιμές των δεικτών συνάγεται ότι η παραγωγικότητα της αξιοποιούμενης εργασίας θεωρείται ικανοποιητική για τα δεδομένα της ελληνικής γεωργίας, συνδυάζεται, όμως, με πολύ χαμηλή απασχόληση. Το

αποτέλεσμα είναι η χαμηλή παραγωγικότητα της διαθέσιμης εργασίας.

- 9) Το γενικό συμπέρασμα είναι ότι το φυσικό περιβάλλον της περιοχής, οι εδαφικοί και κοινωνικοί πόροι της και η εμπειρία των αγροτών στην καλλιεργητική τεχνική και, κυρίως, στη μηχανική καλλιέργεια, εάν συνδυαστούν με επαρκείς και χαμηλού κόστους υδατικούς πόρους για εφαρμογή γενικευμένης και κανονικής άρδευσης, με σωστό προγραμματισμό της παραγωγής και προπαντός με τοπικά προσδιορισμένη και αυτοδύναμη τεχνικο-οικονομική υποστήριξη και οργάνωση των παραγωγών, μπορούν να εγγυηθούν ένα θαυμάσιο συνεργισμό, ο οποίος, ταυτόχρονα με την ικανοποίηση των ιδιωτικο-οικονομικών απαιτήσεων των αγροτών, θα συμβάλει στην ικανοποίηση και εθνικών στόχων αγροτικής πολιτικής.

Πάντως, ο σχεδιασμός της ανάπτυξης πρέπει να θεωρεί ταυτόχρονη την παρέμβαση στις αλληλεξαρτώμενες περιοχές IV και III, διότι δε νοείται ανάπτυξη στη δεύτερη χωρίς την ανάπτυξη της πρώτης, όπως επίσης δεν είναι εφικτή η ανάπτυξη της πρώτης χωρίς τη συμμετοχή των φυσικών και κοινωνικών πόρων της δεύτερης. Επομένως, χρειάζεται ολοκληρωμένη προσέγγιση στο σχεδιασμό της ανάπτυξης του θεσσαλικού χώρου, με την ευκαιρία της μελέτης των έργων άρδευσης της περιοχής IV και όχι εστίαση της προσοχής μόνο στη μελέτη των έργων της περιοχής αυτής.

2. Στόχοι και στρατηγική αγροτικής ανάπτυξης του ευρύτερου θεσσαλικού χώρου.

2.1. Η αναπτυξιακή σημασία των έργων εκτροπής του Αχελώου σε τοπική και εθνική κλίμακα

- 1) Υποστηρίζεται, και αυτό θα τεκμηριωθεί στη β' φάση της Γενικής Συνθετικής Γεωργοοικονομικής Μελέτης, ότι η καθολική και κανονική άρδευση των αρδευσίμων εδαφών του θεσσαλικού χώρου θα καταστεί εφικτή με την εκτροπή του Αχελώου ποταμού. Επειδή τα αρδεύσιμα εδάφη της Θεσσαλίας συνιστούν τη μεγαλύτερη ενιαία πεδινή έκταση της Χώρας, τα έργα εκτροπής Αχελώου, κατά το μέτρο που αφορούν στη γενικευμένη και ορθολογική άρδευσή της, αποτελούν το σοβαρότερο έργο υποδομής που έχει επιχρηθεί, στον αγροτικό τομέα, τόσο από την άποψη του κόστους κατασκευής όσο και από την άποψη των φυσικών, οικονομικών και κοινωνικών συνεπειών. Επομένως, ο σχεδιασμός των έργων πρέπει να γίνει με ευρεία προοπτική και με ολοκληρωμένη παρέμβαση, για να ελαχιστοποιηθούν οι πιθανότητες πραγματοποίησης μεγάλων επενδύσεων που δε θα αποδώσουν προσχεδιασμένα.

Από την άποψη αυτή τα έργα εκτροπής του Αχελώου δεν αποτελούν αυτοσκοπό, αλλά μέσο για τη χρησιμοποίηση των υδατικών, εδαφικών, κοινωνικών και φυσικών πόρων στην προσχεδιασμένη οικονομική, κοινωνική και χωροταξική ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής της Θεσσαλίας και, μέσω αυτής, της Αγροτικής Οικονομίας της Χώρας. Επομένως, το πρόβλημα δεν είναι η κατασκευή προκαθορισμένης δομής

και χωροθέτησης έργων, αλλά η προσχεδιασμένη ολοκληρωμένη ανάπτυξη του ευρύτερου θεσσαλικού χώρου και η κατασκευή και κατάλληλη χωροθέτηση εκείνων των έργων που υποστηρίζουν την ανάπτυξη αυτή σε αειφορική βάση. Από την άποψη αυτή το ενδιαφέρον του σχεδιασμού δεν εστιάζεται στην περιμετρο των έργων, αλλά στην εξάρτησή της από τον περιβάλλοντα χώρο, η ανάπτυξη του οποίου πρέπει να υποστηριχθεί, στο βαθμό που είναι απαραίτητο, για να υποστηρίξει, με τη σειρά του, την αναπτυξιακή διαδικασία στην περιμετρο των έργων.

- 2) Ο χώρος εμμέσου επηρεασμού, δηλαδή η περιοχή ΙΙΙ, χαρακτηρίζεται ορεινός, εμφανίζει άτονη γεωργική δραστηριότητα, έχει περισσότερο αγροτικό πληθυσμό σε σχέση με την έκταση της γεωργικής γης και έχει μεγάλες δυνατότητες κτηνοτροφικής ανάπτυξης, αν γίνει σωστή αξιοποίηση του δυναμικού των βοσκοτόπων και προσχεδιαστεί η συμπληρωματική διατροφή των ζώων κατά τη διάρκεια της διαχείμασης σε οργανωμένους χώρους σταυλισμού. Επομένως, η περιοχή ΙΙΙ αποτελεί χώρο πρώτης προτεραιότητας για ζήτηση προϊόντων φυτικής παραγωγής, ως βασική εισροή της κτηνοτροφικής ανάπτυξης και για προσφορά αγροτικής εργασίας, η οποία, υπό ορισμένες προϋποθέσεις κινητικότητας και προπαρασκευής του εργατικού δυναμικού, μπορεί να καλύψει τις εποχικές αιχμές εργασίας που θα προσδιορίσει ένα εντατικό σχέδιο γεωργικής αξιοποίησης του χώρου άμεσου επηρεασμού, δηλαδή της περιοχής ΙV. Οι προαναφερόμενες δυνατότητες ανάπτυξης πρέπει να αναγνωριστούν, να μελετηθούν, να ποσοτικοποιηθούν και να υποστηριχθούν με συγκεκριμένες παρεμβάσεις. Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή των παρεμβάσεων πρέπει να γίνει ταυτόχρονα με το σχεδιασμό και την εφαρμογή των προγραμμάτων γεωργικής αξιοποίησης του χώρου άμεσου επηρεασμού, για να διασφαλιστεί ποιοτική, χρονική και χωροταξική συνεξέταση των παρεμβάσεων, σε σχέση με τους ειδικότερους στόχους της ανάπτυξης.

- 3) Η γενικευμένη και κανονική άρδευση των εδαφών της θεσσαλικής πεδιάδας στοχεύει στη δημιουργία προϋποθέσεων για την ορθολογική αξιοποίηση, σε αειφορική βάση, των φυσικών και κοινωνικών πόρων της πεδιάδας, και της περιβάλλουσας ευρύτερης περιοχής, προκειμένου να αναπτυχθεί μια τοπικά αυτοδύναμη διαδικασία ολοκληρωμένης ανάπτυξης, η οποία να βελτιώνει το επίπεδο της κοινωνικής ευημερίας του αγροτικού πληθυσμού που κατοικεί στο θεσσαλικό χώρο.

Το επίπεδο κοινωνικής ευημερίας του πληθυσμού συναρτάται, κυρίως, με τα εισοδήματα και την απασχόληση που προκύπτουν από την παραγωγική του δραστηριότητα, από την κοινωνική συμμετοχή στο σχεδιασμό, στην εφαρμογή και στον έλεγχο των αναπτυξιακών προγραμμάτων, από την κοινωνική υποδομή, τη φυσική ολοκλήρωση και από την προστασία του περιβάλλοντος, για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής.

Τα έργα εκτροπής του Αχελώου, λόγω της φύσεως και του μεγέθους τους, θα επηρεάσουν άμεσα την περιοχή ΙΙ και έμμεσα στην περιοχή ΙΙΙ, δηλαδή θα ε-

πηρεάσουν τον ευρύτερο φυσικογεωγραφικό χώρο της Θεσσαλίας. Επομένως, σε τοπικό επίπεδο, το πλαίσιο καθορισμού των στόχων αγροτικής ανάπτυξης πρέπει να έχει ως χώρο αναφοράς την ευρύτερη περιοχή και να προσδιορίζεται από την αλληλεξάρτηση αλλά και την ανάγκη για σύμμετρη ανάπτυξη των περιοχών ΙΙ και ΙΙΙ.

- 4) Σε επίπεδο εθνικό, οι στόχοι στον τομέα αγροτικής πολιτικής αφορούν, κυρίως στην παραγωγή σε συλλογική βάση, στην υψηλή παραγωγικότητα (που αντιστοιχεί, ταυτόχρονα, σε χαμηλό κόστος παραγωγής και σε αυξημένη ανταγωνιστικότητα) και στην παραγωγή προϊόντων που ανταποκρίνονται στη ζήτηση (εσωτερική και εξωτερική) και στις ειδικότερες δεσμεύσεις που απορρέουν από την Κοινή Αγροτική Πολιτική της ΕΟΚ.

Η θεσσαλική πεδιάδα αποτελεί τη μεγαλύτερη ενιαία πεδινή έκταση της Χώρας. Στο χώρο, όπως προαναφέρθηκε, θα υπάρξει ένας προσχεδιασμένος συνεργισμός εδαφικών πόρων, υδατικών πόρων, συσσωρευσης κεφαλαίου σε τεχνικά έργα και έντονης συστηματικής και συνεχούς τεχνικής, οικονομικής, διαχειριστικής και οργανωτικής υποστήριξης της όλης αναπτυξιακής προσπάθειας. Τα αναμενόμενα αποτελέσματα του συνεργισμού, των όσων παραγόντων προαναφέρονται, παρέχουν στη χώρα τη δυνατότητα, ταυτόχρονα με την ανάπτυξη του θεσσαλικού χώρου, να ανασχεδιάσει, σε εθνική κλίμακα, τις παραγωγικές της δυνατότητες στον πρωτογενή τομέα και να τεκμηριώσει αξιώσεις για νέες ανακατατάξεις στη διάρθρωση της κοινοτικής αγροτικής παραγωγής, οι οποίες θα εξυπηρετούν στόχους εθνικής εμβέλειας στον τομέα των εισοδημάτων, της απασχόλησης και του εξωτερικού εμπορίου.

Επομένως, ανάπτυξη της θεσσαλικής πεδιάδας, ως έργο εθνικής κλίμακας, πρέπει να σχεδιαστεί, στην εκτέλεση και την αξιοποίησή του, όχι με βάση τα ιστορικά πρότυπα εφικτότητας, αλλά με βάση ευρύτερες προοπτικές, πολλές από τις οποίες θα εντάσσονται στο πλαίσιο των επιλογών του χρονικού ορίζοντα του 2000.

2.2. Στόχοι αγροτικής ανάπτυξης του θεσσαλικού χώρου

- 5) Οι στόχοι Αγροτικής Ανάπτυξης της θεσσαλικής πεδιάδας, στα πλαίσια της μελέτης, έχουν καθοριστεί ως ακολούθως:

— Ορθολογική αξιοποίηση των φυσικών πόρων σε αειφορική βάση, σε συνδυασμό με την προστασία του περιβάλλοντος από την όχληση που προκαλεί η εντατικοποίηση της γεωργοκτηνοτροφικής παραγωγής.

— Αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας κάτω από συνθήκες αυξημένης απασχόλησης του διαθέσιμου εργατικού δυναμικού, έτσι ώστε η αυξημένη απασχόληση να συνεπάγεται εισόδημα:

- Ο ποσοτικός στόχος είναι να διπλασιαστεί η απασχόληση στην αγροτική παραγωγή, που σημαίνει δημιουργία νέων ευκαιριών απασχόλησης στον αγροτικό τομέα της περιοχής τουλάχιστον κατά 70.000 άτομα.

• Το Γεωργικό Εισόδημα εκτιμήθηκε, σε τιμές του 1986, σε 220.000 δρχ./κεφαλή αγροτικού πληθυσμού. Στόχος είναι, το εισόδημα αυτό να υπερδιπλασιαστεί, χωρίς ο αγροτικός πληθυσμός να μειωθεί.

• Η παραγωγικότητα της αξιοποιούμενης εργασίας, σε Ακαθάριστο Εισόδημα ανά ΑΕΜ, από 5.400 δρχ. που εκτιμήθηκε, σε τιμές 1986, μπορεί να αυξηθεί στις 6.500 δρχ. Με αυτή την παραγωγικότητα, κάθε διαθέσιμο άτομο για εργασία, όταν αξιοποιεί 220 ΑΕΜ το χρόνο, επιτυγχάνει ετήσιο εισόδημα μεγαλύτερο από το «συγκρίσιμο εισόδημα», το οποίο, για το σύνολο της χώρας και για το 1986, υπολογίζεται σε 1.400.000 δρχ.

2.3. Στρατηγική αγροτικής ανάπτυξης

- 6) Η λογική που διέπει τη στρατηγική για την αγροτική ανάπτυξη στηρίζεται στο γεγονός ότι η παραγωγή γεωργικών προϊόντων προσδιορίζεται από το πολύπλοκο και ανομοιογενές σύστημα: «φυσικοί πόροι — φυτά/ζώα — άνθρωποι».

Τα δύο πρώτα στοιχεία του συστήματος υπόκεινται στο χειρισμό των ανθρώπων, μέσω της τεχνολογίας. Οι άνθρωποι, που αποτελούν το τρίτο στοιχείο του συστήματος και του δίνουν υπόσταση και δυναμική, επιδέχονται χειρισμό που προσδιορίζεται από τους ίδιους, στα πλαίσια συμβιβαστών κανόνων κοινωνικής συμπεριφοράς. Από την άποψη αυτή ο πληθυσμός του θεσσαλικού χώρου, για να δραστηριοποιηθεί προσχεδιασμένα, χρειάζεται ένα πλαίσιο τεχνολογικών επιλογών για την αξιοποίηση των πόρων και ένα σύνολο κινήτρων που θα υποστηρίξει αυτές τις επιλογές. Οι διαζευκτικές επιλογές και τα κίνητρα που τις συνοδεύουν αξιολογούνται από τα άτομα, με βάση τις δυνατότητες, τις ανάγκες, τις προτιμήσεις και το ατομικό και κοινωνικό σύστημα αξιών τους. Από την αξιολόγηση αυτή προσδιορίζεται και η απόφασή τους να προσαρμόσουν, προσχεδιασμένα, την παραγωγική τους δραστηριότητα και από την απόφασή τους αυτή οριστικοποιείται, στα πλαίσια μιας δυναμικής διαδικασίας προσαρμογής, ο εκάστοτε αποδεκτός (εφικτός) συνδυασμός τεχνολογικών επιλογών και κινήτρων.

Με βάση την παρατήρηση αυτή, η προτεινόμενη στρατηγική αφορά σε ολοκληρωμένη δέσμη ταυτόχρονων παρεμβάσεων, φύσεως τεχνολογικής, οικονομικής και κοινωνικής και καθιέρωση αρχών εφαρμογής των παρεμβάσεων αυτών, ώστε ο ποσοτικός προσδιορισμός των μέσων, που κρίνονται απαραίτητα, να γίνεται με υπεύθυνη και οργανωμένη συμμετοχή των ενδιαφερομένων και να στηρίζεται σε αυτοδύναμη τοπική τεχνολογία και τοπικά ελεγχόμενη διαχείριση.

- 7) Οι βασικές αρχές της προτεινόμενης στρατηγικής είναι οι ακόλουθες:

— **Ο σχεδιασμός και ο έλεγχος της ανάπτυξης στη θεσσαλική πεδιάδα πρέπει να έχει καθορισμένο σύστημα χώρων αναφοράς:**

• **Εθνικός χώρος:** Ικανοποίηση στόχων εθνικής εμβέλειας στον τομέα της αγροτικής πολιτικής,

της απασχόλησης και της σύμμετρης χωροταξικής ανάπτυξης.

• **Περιφερειακός χώρος, Περιοχές II και III:** Στην περιοχή II επιδιώκεται η ικανοποίηση στόχων τοπικής κλίμακας με κύριο μοχλό την αγροτική ανάπτυξη της θεσσαλικής πεδιάδας και την αρμονική ένταξη, στην κοινωνικο-οικονομική δομή του χώρου, του παραγωγικού συστήματος που θα αναπτυχθεί. Η περιοχή III, για τη φυσικο-οικονομική ολοκλήρωση του θεσσαλικού χώρου, πρέπει να τύχει ιδιαίτερα προσεκτικής μελέτης, λόγω των συνθηκών που επικρατούν εκεί και της φύσεως των ειδικών προβλημάτων που πρέπει να επιλυθούν, αν πράγματι επιδίωξη είναι η περιοχή αυτή να στηρίξει την ανάπτυξη στο θεσσαλικό χώρο και να επωφεληθεί απ' αυτήν.

• **Χώρος δράσης, Περιοχή IV:** Ο χώρος δράσης, λόγω του μεγέθους του, δεν παρουσιάζει επαρκή ομοιογένεια φυσικών, τεχνικών, οικονομικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών. Είναι αυτός ο λόγος για τον οποίο διακρίνεται σε επτά Ζώνες (IV-A μέχρι IV-H). Κατά τη δεύτερη φάση της μελέτης θα καταστεί αναγκαία περαιτέρω διάκριση της περιοχής IV σε υποζώνες. Στη διάκριση αυτή, θα παίξει βασικό ρόλο και ο σχεδιασμός των έργων, ώστε κάθε ενότητα χώρου να συνδέεται με τα έργα εκείνα που προσάγουν και διανέμουν το νερό που χρειάζεται για την άρδυσή της. Με βάση τη γενική διάταξη όλων των έργων, θα οριοθετηθεί η «περίμετρος» για κάθε ομάδα έργων και, σε συνδυασμό με τα άλλα κριτήρια διάκρισης ενότητων χώρου, θα προκύψει το οριστικό σύστημα μονάδων χώρου, στο οποίο θα βασιστεί η μελέτη. Στη θεώρηση αυτή θα περιληφθούν και οι περιμετροί των υφισταμένων ή προγραμματισμένων έργων άρδευσης, πέραν εκείνων που συνδέονται άμεσα με την εκτροπή του Αχελώου.

- Οι προσπάθειες για την αγροτική ανάπτυξη πρέπει να ενταχθούν σε Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης: Η πείρα έχει αποδείξει ότι, σε υποβαθμισμένες περιοχές, τα Κλαδικά Σχέδια Ανάπτυξης, όσο και αν είναι ολοκληρωμένα, δεν αποδίδουν. Χρειάζεται γενικότερη παρέμβαση που να βελτιώνει το τεχνικό, οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο εντάσσονται τα Κλαδικά Σχέδια Ανάπτυξης και να καθορίζει την αλληλουχία και τη συνοχή των διαφόρων ενεργειών. Επομένως, χρειάζεται μηχανισμός συντονισμού παρεμβάσεων. Ένας τέτοιος συντονισμός αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχή εφαρμογή προγραμμάτων πολυδραστηριότητας σε συγκεκριμένο χώρο, με προσχεδιασμένο, ποσοτικά, ποιοτικά και χρονικά, στόχο. Εξ άλλου, επειδή το παραγωγικό σύστημα στην περιοχή υποφέρει από σοβαρά μειονεκτήματα που απορρέουν, κυρίως από τη δομική καθυστέρηση των διαρθρώσεων παραγωγής, η ανασυγκρότηση του συστήματος πρέπει να βασιστεί σε γενικευμένη παρέμβαση:

• Στη βελτίωση των φυσικών, τεχνικών και θεσμικών συνθηκών παραγωγής και στον επαναπροσα-

νατολισμό της παραγωγικής συμπεριφοράς των αγροτών.

- Σε συνοδευτικές ενέργειες, όπως είναι η καθιέρωση συστήματος επαγγελματικής επιμόρφωσης και παραγωγής εφαρμόσιμης, για τις συγκεκριμένες συνθήκες, τεχνολογίας.

- Η διαχείριση των οικονομικών πόρων, για την εφαρμογή του Προγράμματος, πρέπει να είναι συγκεντρωτική, ανεξάρτητα από την προέλευσή τους: Οι πόροι που χρειάζονται, για την εφαρμογή του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης είναι σημαντικοί, αφορούν σε ποικιλία έργων, σχετίζονται με τις αρμοδιότητες διαφόρων Υπηρεσιών και προέρχονται από ποικίλες πηγές. (Εθνικές, Κοινοτικές, Ιδιωτικές). Ο συντονισμός των επί μέρους οικονομικών μέσων για την εκτέλεση ορισμένων έργων, σε ορισμένο χρόνο και χώρο, αποτελεί δύσκολο πρόβλημα. Οι πόροι αυτοί, για να αποτελούν πραγματικό εργαλείο ανάπτυξης πρέπει, με βάση σαφείς προδιαγραφές χρησιμοποίησής τους, να τελούν κάτω από ενιαία τοπική διαχείριση.
- Η όλη αναπτυξιακή προσπάθεια πρέπει να στηριχτεί σε δραστήριους τοπικούς συλλογικούς Φορείς Παραγωγής, οι οποίοι θα μπορέσουν να αποκτήσουν και να διαχειριστούν κοινής χρήσης τεχνική υποδομή.

8) Οι βασικοί άξονες της προτεινόμενης στρατηγικής είναι:

- **Ορθολογική χρήση των υδατικών πόρων:** Οι υδατικοί πόροι, ανεξάρτητα από την πηγή προέλευσής τους, θεωρούνται ότι έχουν απόλυτη κινητικότητα, στα πλαίσια εφικτών και οικονομικών τεχνικών λύσεων και, εάν αποτελούν περιοριστικό παράγοντα, χρησιμοποιούνται, κατά προτεραιότητα στις παραγωγικές δραστηριότητες που έχουν τη μεγαλύτερη απόδοση. Επομένως, για κάθε ενότητα χώρου, πρέπει να προσδιοριστούν οι ανάγκες σε νερό για άρδευση με βάση το δεοντολογικό σχέδιο αξιοποίησης των εδαφικών πόρων ή το εφικτό σχέδιο αξιοποίησης των εδαφικών πόρων που ανταποκρίνεται στο διαθέσιμο νερό. Στην πρώτη φάση της μελέτης γίνεται ο προσδιορισμός της ποσότητας του νερού που χρειάζεται για την ορθολογική αξιοποίηση όλων των εδαφών, τα οποία λόγω υψομέτρου, κλίσεως και συστάσεως, είναι επιδεκτικά άρδευσεως. Τα εδάφη που δεν κρίνονται αρδεύσιμα, εντάσσονται σε πρόγραμμα αξιοποίησης με εκτατικό καλλιεργητικό σύστημα, που μπορεί να περιλαμβάνει ξηρικές καλλιέργειες ή βοσκότοπους αυξημένης βοσκότητας και ελεγχόμενης βόσκησης. Στη δεύτερη φάση, εάν οι απαιτούμενες ποσότητες νερού δεν ανταποκρίνονται στις δυνατότητες του διαθέσιμου υδατικού δυναμικού, θα επαναπροσδιοριστεί το σχέδιο αξιοποίησης των εδαφικών πόρων.
- **Αξιοποίηση εργατικού δυναμικού:** Το εργατικό δυναμικό στα πλαίσια της μελέτης του σχεδίου αξιοποίησης της θεσσαλικής πεδιάδας, θεωρείται

ότι έχει κάποια μικρή έστω, κινητικότητα στα πλαίσια του εθνικού χώρου, αυξημένη κινητικότητα στα πλαίσια του περιφερειακού χώρου και πλήρη κινητικότητα στα πλαίσια του χώρου δράσης. Επομένως, μπορούν να τεθούν στόχοι αξιοποίησης εργατικού δυναμικού που αφορούν σε χώρο ευρύτερο από εκείνο της περιοχής δράσης.

- **Αναδιάρθρωση της γεωργικής παραγωγής:** Η αναδιάρθρωση της γεωργικής παραγωγής βασίζεται στις ακόλουθες κατευθύνσεις:

- Οργανική σύνδεση της γεωργικής και κτηνοτροφικής παραγωγής, ώστε να δημιουργηθεί ένα τοπικό αυτοδύναμο κύκλωμα παραγωγής κτηνοτροφικών προϊόντων.

- Προσαρμογή στις εκπεφρασμένες επιλογές της αγροτικής πολιτικής, όπως διατυπώνονται:

- Στα Ετήσια Γεωργικά Προγράμματα του Υπουργείου Γεωργίας.

- Στη Σύμβαση ανάθεσης της Μελέτης Ανάπτυξης Εγγειοβελτιωτικών Έργων Θεσσαλίας, σε συνδυασμό με την εκτροπή του Αχελώου ποταμού (παράγραφοι 5 και 8.4).

- Στην «Έρευνα της Αγοράς Αγροτικών Προϊόντων και Προώθησης Καλλιεργειών στη Θεσσαλική πεδιάδα», που έκαμε ειδική Ομάδα Εργασίας του Γραφείου Εκτροπής Αχελώου, του Υπουργείου Γεωργίας.

Στα πλαίσια της προαναφερόμενης προσφοράς επιδιώκεται:

- Ποσοτική αύξηση και ποιοτική βελτίωση της αιγοπροβατοτροφικής παραγωγής, κυρίως στις λοφώδεις ζώνες της Περιοχής IV, μέσω ταυτόχρονων παρεμβάσεων για αύξηση της παραγωγικότητας και του μεγέθους του ζωικού πληθυσμού, κατά το μέτρο που συμβιβάζεται με την ορθολογική αξιοποίηση των υφισταμένων βοσκοτόπων και την οικονομική διατροφή των ζώων με ζωοτροφές επιτόπιας παραγωγής και, επίσης, αύξηση της παραγωγής χοιρινού και βοδινού κρέατος.

- Αναδιάρθρωση των καλλιεργειών, στηριγμένη στη διασφάλιση της κανονικότητας και επάρκειας των αρδεύσεων και στη μείωση της έκτασης των πρώιμων σιτηρών. Προτείνεται μικρή επέκταση ορισμένων δυναμικών καλλιεργειών, όπως βάμβακος και ζαχαροτεύτλων και αύξηση των εκτάσεων των κτηνοτροφικών φυτών, κυρίως αραβόσιτου και μηδικής και πέραν των αναγκών της τοπικής κτηνοτροφίας, προς ικανοποίηση αναγκών άλλων περιοχών της χώρας με αναπτυγμένη κτηνοτροφία και ελλειμματική παραγωγή ζωοτροφών.

- **Οργάνωση φορέα τεχνικής υποστήριξης του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης:** Το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης, για να είναι αυτοδύναμο, πρέπει να βασίζεται σε εξελισσόμενες τεχνικές μεθόδους. Από την άποψη αυτή πρέπει να υποστηρίζεται από δραστηριότητες παραγωγής και αξιολόγησης εφαρμόσιμων τεχνικών γνώσεων, τοπικά εξειδικευμένων. Οι δραστηριότητες αυτές, που δίνουν αυτοδυναμία στην αναπτυξιακή

διαδικασία, πρέπει να είναι μόνιμα ενταγμένες στην Οικονομία και στην κοινωνία του θεσσαλικού χώρου. Βασικός πυρήνας τέτοιων δραστηριοτήτων θα μπορούσε να είναι ένα τοπικό **Κέντρο Αγροτικής Έρευνας και Εφαρμογών Θεσσαλίας (1)**, οργανικά ενταγμένο στο παραγωγικό σύστημα, που να αξιολογεί, με βάση τις συνθήκες του φυσικού περιβάλλοντος, τα καθημερινά προβλήματα των αγροτών του χώρου και να δίνει τεκμηριωμένες οδηγίες για την επίλυσή τους.

- **Ενεργός συμμετοχή των αγροτών στη διαδικασία κατάρτισης και εφαρμογής των Προγραμμάτων Αγροτικής Ανάπτυξης:** Προτείνεται η δημιουργία αυτοδιοικούμενων φορέων διαχείρισης του παραγωγικού συστήματος, οι οποίοι να είναι κοινωνικά αποδεκτοί, τεχνικά αυτοδύναμοι και οικονομικά βιώσιμοι. Υπάρχουν, σήμερα, πολλοί Γεωργικοί Συν/σμοί, ο ρόλος τους, όμως, στην παραγωγή είναι, άτονος, και περιπτωσιακός. Οι Συνεταιρισμοί αυτοί πρέπει να γίνουν αποτελεσματικοί συλλογικοί φορείς δράσης, σε όλο το φάσμα παραγωγής και αξιοποίησης των γεωργικών προϊόντων.

3. Σχέδιο γεωργικής αξιοποίησης περιοχής IV

1) Η περιοχή IV περιλαμβάνει την έκταση της περιοχής II, που βρίσκεται κάτω από την ισούψη των 200 μ. (με εξαίρεση ορισμένες μικροεκτάσεις για ειδικούς λόγους). Από άποψη έκτασης, η περιοχή IV, σε σχέση με την ευρύτερη περιοχή και με την περιοχή II, βρίσκεται στην ακόλουθη σχέση:

Περιοχές	Χιλιάδες Στρέμματα		Δείκτης	
	Συνολική Έκταση	Γεωργική Γη	Συνολική Έκταση	Γεωργική Γη
Σύνολο Περιοχής	14.236	5.163	100	100
III1	6.617	1.038	46	20
II	7.619	4.125	54 100	80 100
IV	4.702	3.696	34 62	72 90
III2 = (II-IV)	2.917	429	20	8

Επομένως, η περιοχή IV περιλαμβάνει το 62% της συνολικής έκτασης και το 90% της γεωργικής γης της περιοχής II. Τα ποσοστά αυτά, σε σχέση με την ευρύτερη περιοχή, είναι 34% και 72%, αντίστοιχα.

2) Υπό καθεστώς γενικευμένης και κανονικής άρδευσης όλων των αρδευσίμων εδαφών, η γεωργική γη προβλέπεται να αυξηθεί κατά 202.000 στρέμματα, κυρίως λόγω απόδοσης στην καλλιέργεια των βοσκοτόπων των Ζωνών Α, Β, Δ και μερικώς της Η. Η ποσοτική άποψη των διαθέσιμων εδαφικών πόρων, μετά την εκτέλεση των προβλεπόμενων έργων άρδευσης, σύμφωνα με τα στοιχεία των

Γεωργικών Μελετών των επί μέρους Ζωνών, παρουσιάζεται ως ακολούθως:

Ζώνες	Γεωγραφική Επιφάνεια (Περιοχή II)	Δεσποζόμενη Επιφάνεια (Περιοχή IV)	Ακαθάριστη Γεωργική Γη (+)	Επιφάνεια Καταλαβανόμενη από Έργα (—)	Καθαρή Γεωργική Γη (=)
Χιλιάδες Στρέμματα					
A	1.058	593	555	33	522
B	1.030	732	676	38	638
Γ	665	504	443	20	423
Δ	1.134	948	918	34	884
E	770	426	338	16	322
Z	1.832	1.011	812	32	780
H	1.129	498	343	14	329
Σύνολο	7.618	4.702	4.085	187	3.898
Δείκτες:	100	62	54	2	52
	—	100	87	4	83
	—	—	100	5	95

3) Η προτεινόμενη διάρθρωση των καλλιεργειών και της κτηνοτροφίας, σε σύγκριση με την υφισταμένη, έχει ως ακολούθως:

Καλλιεργείες και Κατηγορίες Ζώνων	Εκατοστιαία Διάρθρωση		Δείκτης μεταβολής της έκτασης ή του αριθμού των ΜΖΖ (Υφισταμένη Κατάσταση = 100)
	Υφισταμένη Κατάσταση	Σχέδιο Αξιοποίησης	
— Σιτάρι	37,3	13,9	42
— Κριθάρι	10,4	3,5	38
— Καλαμπόκι	3,0	18,6	705
— Σανοδοτικά Φυτά	6,7	15,9	270
— Όσπρια	1,0	2,7	308
— Καπνός	1,8	2,1	133
— Βαμβάκι	26,8	24,9	106
— Ζαχαρότευτλα	2,1	2,3	119
— Ηλιανθος	—	3,0	—
— Κηπευτικά-Μποστανικά	3,0	4,7	178
— Δενδροκομικές Καλ/γείες	3,3	4,0	135
— Ελιές	3,1	2,7	100
— Αμπέλια	1,5	1,7	137
Σύνολο: Ποσοστό %	100,0	100,0	—
Χιλ. στρέμματα	3.658	4.169	114
— Βοοειδή	23,3	40,0	354
— Αιγοπρόβατα	60,9	48,3	165
— Χοίροι	4,9	4,7	203
— Λοιπά Ζώα	10,9	7,0	135
Σύνολο: Ποσοστό %	100,0	100,0	—
ΜΖΖ	160.786	333.995	208

(1) Το Κέντρο αυτό θα μπορούσε να ενταχθεί, ως Δ/ση Υψηλές Αγροτικής Ανάπτυξης, στον υπό ίδρυση Οργανισμό Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης Θεσσαλίας.

4) Η έκταση των καλλιεργειών προβλέπεται αυξημένη κατά 14%. Η αύξηση αυτή της έκτασης των καλλιεργειών

ών, σε συνδυασμό με το μέγεθος της γεωργικής γης, προσδιορίζει αυξημένο βαθμό αξιοποίησης της γεωργικής γης ως ακολούθως:

Λεπτομέρειες	Υφιστάμενη Κατάσταση	Σχέδιο (υφιστάμενη κατάσταση)	Δείκτης (αξιοποίησης κατάσταση = 100)
— Έκταση Γεωργικής Γης (στρέμματα)	3.696.500	3.898.733	105
— Έκταση Καλλιεργείων (στρέμματα)	3.657.550	4.168.850	114
— Βαθμός Αξιοποίησης της Γεωργικής Γης (%)	98,9	106,9	—

5) Η αναδιάρθρωση των καλλιεργειών και της κτηνοτροφίας είναι σύμφωνη με τους στόχους και τη στρατηγική ανάπτυξης. Ειδικότερα προτείνεται:

- Αυξημένη συμβολή του αραβόσιτου και των σανοδοτικών φυτών, κυρίως μηδικής, σε βάρος των χειμερινών σιτηρών, προκειμένου να αυξηθεί η παραγωγή ζωοτροφών, για την υποστήριξη της προσπάθειας αύξησης της παραγωγής κρέατος.
- Αύξηση της παραγωγής οσπρίων, κυρίως των φασολιών.
- Εισαγωγή της καλλιέργειας του ηλιανθου, για την αξιοποίηση και της υφιστάμενης υποδομής για την επεξεργασία του, μικρή αύξηση στην καλλιέργεια βαμβακιού και ζαχαροτεύλων και αύξηση της καλλιέργειας του καπνού, κυρίως, ανατολικού τύπου.
- Μικρή αύξηση της καλλιέργειας κηπευτικών υπαίθρου, για αύξηση της επιτόπιας κατανάλωσης κηπευτικών προϊόντων.
- Αύξηση του πληθυσμού βοοειδών με έμφαση στην κρεατοπαραγωγική κατεύθυνση, με παράλληλη βελτίωση των συνθηκών σταυλισμού των ζώων.
- Αύξηση του ζωικού πληθυσμού αιγοπροβάτων, με παράλληλη βελτίωση των συνθηκών χειμερινού σταυλισμού και στήριξη της διατροφής των, κατά την εαρινοθερινή περίοδο, στη βοσκήσιμη ύλη των βοσκοτόπων.
- Αύξηση και συστηματοποίηση της παραγωγής χοιρινού κρέατος, με την οργάνωση σύγχρονων μονάδων οικογενειακής μορφής, με στήριξη της διατροφής των ζώων σε ζωοτροφές επιτόπιας παραγωγής.

6) Οι ανάγκες των καλλιεργειών σε νερό προσδιορίστηκαν με την έμμεσο μέθοδο Blaney - Griddle, ελλείπει δεδομένων από δραστηριότητες άμεσου υπολογισμού των αναγκών. Οι παραδοχές για τον υπολογισμό των αναγκών των καλλιεργειών σε νερό είναι οι ακόλουθες:

- Λαμβάνονται υπ' όψη τα μηνιαία στοιχεία θερμοκρασίας βροχοπτώσεων και ηλιοφάνειας των Μετεωρολογικών Σταθμών, που είναι αντιπροσωπευτικοί των Ζωνών και Υποζωνών.
- Ο βαθμός αποδόσεως των αρδεύσεων εκτιμάται σε 85,5% ($0,90 \times 0,95$) για την άρδευση με σταγόνες ή μικροεκτοξευτές, όταν η μεταφορά γίνεται με σωληνωτό δίκτυο, σε 80,75% ($0,85 \times 0,95$) για καταίονιση

(με μεταφορά του νερού με σωληνωτό δίκτυο), σε 76,5% ($0,85 \times 0,90$) για καταίονιση (με μεταφορά του νερού με ανοικτές διώρυγες) και σε 67,5% ($0,75 \times 0,90$) για τις επιφανειακές μεθόδους άρδευσης και μεταφορά του νερού με ανοικτές διώρυγες.

- Ως διάρκεια της αρδευτικής περιόδου λαμβάνεται το χρονικό διάστημα από 1/5 έως 30/9 για τις συνήθεις καλλιέργειες, από 1/4 έως 30/4 για τα φθινοπωρινά σιτηρά και από 1/10 έως 31/5 για τα θερμοκήπια.
- Η ημερήσια διάρκεια εφαρμογής των αρδεύσεων υπολογίζεται σε 18 ώρες για τα δίκτυα τεχνητής βροχής και στάγδην άρδευσης, που λειτουργούν βάσει προγράμματος και σε 15 ώρες για τα δίκτυα ανοικτών διωρύγων, στα οποία εφαρμόζονται επιφανειακές μέθοδοι άρδευσης.

Για την εφαρμογή των επιμέρους συστημάτων άρδευσης και υπόψη των εκτάσεων που θα αρδευτούν, θα απαιτηθούν οι ακόλουθοι όγκοι νερού και συνολικές παροχές:

• Όγκοι νερού:

Συστήματα άρδευσης	Έκταση σε στρέμματα	Όγκος νερού εκατομ. κ.μ.
— Μικροσυστήματα άρδευσης	173.900	84,78
— Τεχνητή βροχή	3.614.600	1.932,65
— Επιφανειακές μέθ. άρδευσης	110.200	72,60
Σύνολο	3.898.700	2.090,03

• Συνολικές παροχές:

— Για 18ωρη άρδευση (Μικροσυστήματα και Τεχνητή βροχή)	292,75μ3/δλ
— Για 15ωρη άρδευση (Επιφανειακά δίκτυα)	13,00μ3/δλ

7) **Παραγωγή και κατανάλωση ζωοτροφών:** Η παραγωγή ζωοτροφών, όπως προβλέπεται από το Σχέδιο Αξιοποίησης, πενταπλασιάζεται, σε σχέση με την υφιστάμενη κατάσταση. Ταυτόχρονα, οι απαιτήσεις της κτηνοτροφίας, δηλαδή η κατανάλωση ζωοτροφών, σχεδόν τριπλασιάζονται. Επομένως, η θεσσαλική πεδιάδα, από την κατάσταση της αυτάρκειας σε απαιτούμενες ζωοτροφές, υπό καθεστώς άτονης και μικρού μεγέθους κτηνοτροφικής δραστηριότητας, μετατρέπεται σε περιοχή «εξαγωγής» ζωοτροφών, προκειμένου να υποστηριχτεί η γενικότερη προσπάθεια για αύξηση της παραγωγής ζωικών προϊόντων, υπό καθεστώς οργανωμένης, αυξημένου μεγέθους και υψηλής παραγωγικότητας κτηνοτροφικής δραστηριότητας. Το πλεόνασμα ζωοτροφών, σε συνδυασμό με τη βελτίωση των βοσκοτόπων, αποτελεί βασική προϋπόθεση για την εφικτότητα ανάπτυξης της αιγοπροβατοτροφίας στην Περιοχή ΙΙΙ.

8) **Απασχόληση στο γεωργικό τομέα:** Η προτεινόμενη διάρθρωση της γεωργικής παραγωγής και οι συντελεστές απασχόλησης που αντιστοιχούν στην προβλεπόμενη να εφαρμοστεί γεωργική τεχνολογία προσδιορίζουν αυξημένη απασχόληση του διαθέσιμου εργατικού δυναμικού. Η αύξηση της απασχόλησης, σε σχέση με το υφιστάμενο πλεόνασμα διαθέσιμης εργασίας στην Περιοχή ΙΙ, έχει ως ακολούθως:

Λεπτομέρειες	Αριθμός Ακεραίων Εργασιακών Μονάδων (ΑΕΜ)	Ισοδύνα- μο σε ά- τομα άνω των 10 ετών α- πασχολού- μενα στη γεωργία	Δείκτης	
— Απασχόληση στην υφισταμένη κατάσταση της Περιοχής IV	11.673.000	72.950	100	45
— Πρόσθετη απασχόληση που προσδιορίζει το Σχέδιο Αξιοποίησης	12.385.000	77.400	106	48
— Συνολική απασχόληση στην Περιοχή IV μετά την εφαρμογή του Σχεδίου Αξιοποίησης	24.058.000	150.350	206	93
— Διαθέσιμη Εργασία στην Περιοχή II				
Πλεόνασμα	1.719.000	10.500	—	7

Επομένως, με το προτεινόμενο σχέδιο, αυξάνεται σημαντικά η απασχόληση και, εκτός του ότι διασφαλίζεται η παραγωγική αξιοποίηση του υφισταμένου γεωργικού εργατικού δυναμικού, προσδιορίζεται πρόσθετη απασχόληση για 77.400 άτομα.

9) Οικονομικά Αποτελέσματα — Πρόσθετη Ακαθάριστη Ωφέλεια (σε τιμές 1986):

— Συνολικά Μεγέθη

Οικονομικά Αποτελέσματα	Περιοχή IV		
	Σχέδιο Αξιοποίησης (εκ. δρχ.)	Δείκτης (Υφισταμένη Κατάσταση = 100)	Πρόσθετη Ακαθάριστη (εκ. δρχ.)
Φυτική Παραγωγή:			
— Ακαθάριστη Αξία	156.206	210	81.726
— Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία	125.923	231	71.438*
— Ακαθάριστο Εισόδημα	121.717	231	69.198*
Κτηνοτροφική Παραγωγή:			
— Ακαθάριστη Αξία	52.876	356	38.003
— Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία	31.046	300	22.685*
— Ακαθάριστο Εισόδημα	32.831	300	21.867*
Γεωργική Παραγωγή:			
— Ακαθάριστη Αξία	209.082	234	119.729
— Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία	159.969	243	94.123*
— Ακαθάριστο Εισόδημα	154.548	243	91.065*

(*) Περιλαμβάνει το κόστος του νερού άρδευσης, όπως θα διαμορφωθεί από το κόστος των έργων και τις ετήσιες δαπάνες λειτουργίας τους και τις ετήσιες επιβαρύνσεις των πρόσθετων επενδύσεων που θα απαιτηθούν για την οργάνωση της παραγωγής, σύμφωνα με τις προβλέψεις του Σχεδίου Αξιοποίησης.

— Δείκτες παραγωγικότητας:

Δείκτες	Περιοχή IV		
	Σχέδιο Αξιοποίησης (Υφισταμένη δραχμές) (Κατάσταση)	Δείκτης (Υφισταμένη Κατάσταση) = 100)	
— Ακαθάριστο Γεωργικό Εισόδημα, • Αξιοποιούμενη ΑΕΜ	δρχ/ανά: 6.424*	5.438	118
— Ακαθάριστο Εισόδημα Φυτικής Παραγωγής δρχ/ανά: • Αξιοποιούμενη ΑΕΜ • Στρέμμα Καλ/γείων	6.640* 29.195*	5.760 14.360	115 203
— Ακαθάριστο Εισόδημα Κτηνοτροφικής Παραγωγής δρχ/ανά: • Αξιοποιούμενη ΑΕΜ • Μονάδα Ζώντος Ζώου	5.727* 98.297*	4.295 68.187	133 144

Από τα στοιχεία που προαναφέρονται συνάγεται ότι αναμένεται ουσιαστική βελτίωση των δεικτών παραγωγικότητας της γεωργικής δραστηριότητας. Σε όρους Ακαθάριστου Γεωργικού Εισοδήματος αναμένεται αύξηση της παραγωγικότητας (σε τιμές 1986):

- Της γεωργικής γης κατά 103% (Ακαθάριστο Εισόδημα φυτικής παραγωγής ανά στρέμμα καλλιεργειών).
- Του ζωικού πληθυσμού κατά 44% (Ακαθάριστο Εισόδημα κτηνοτροφικής παραγωγής ανά ΜΖΖ).
- Της αξιοποιούμενης εργασίας σε δραχμές ανά αξιοποιούμενη ΑΕΜ, κατά 15% στη φυτική παραγωγή, κατά 33% στην κτηνοτροφική παραγωγή και κατά 18% στη γεωργική παραγωγή, σε συνδυασμό με αύξηση της απασχόλησης στη γεωργική παραγωγή κατά 106%.

10) Η αύξηση της παραγωγικότητας οφείλεται, κυρίως, σε δύο παράγοντες: στην αναδιάρθρωση της παραγωγής, που γίνεται εφικτή με τη γενικευμένη και ορθολογική εφαρμογή των αρδεύσεων και στην περαιτέρω βελτίωση της τεχνολογίας (αποδόσεις).

- Η αύξηση της παραγωγικότητας κατά 103% στη Φυτική Παραγωγή οφείλεται, κατά 56% στη βελτίωση της τεχνολογίας (αποδόσεις) και κατά 47% στην αναδιάρθρωση των καλλιεργειών.
- Η αύξηση της παραγωγικότητας κατά 44% στην Κτηνοτροφική Παραγωγή οφείλεται, κατά 34% στη βελτίωση της τεχνολογίας (αποδόσεις) και κατά 10% στην αναδιάρθρωση του ζωικού πληθυσμού.

Γενικότερα, η αύξηση του συνολικού Ακαθάριστου Εισοδήματος στην Περιοχή IV, που υπολογίστηκε σε 200% στην Κτηνοτροφική Παραγωγή και σε 131% στη Φυτική Παραγωγή, κατανέμεται, στους παράγοντες που την προσδιορίζουν, ως ακολούθως:

Παράγοντες που προσδιορίζουν τη συνολική αύξηση του Ακαθάριστου Εισοδήματος	Αύξηση σε Ποσοστό %	
	Φυτική Παραγωγή	Κτηνοτροφ. Παραγωγή
— Αύξηση της έκτασης των καλλιεργειών	28	—
— Αύξηση του μεγέθους του ζωικού πληθυσμού	—	156
— Αύξηση της παραγωγικότητας οφειλόμενη:		
• Στην αναδιάρθρωση της παραγωγής	47	10
• Στη βελτίωση των αποδόσεων	56	34
Συνολική Αύξηση	131	200

4. Γενικές απόψεις του μελετητή

1) Όπως προανέφερα, το προτεινόμενο Σχέδιο Αξιοποίησης της θεσσαλικής πεδιάδας στηρίζεται:

- Στην αξιοποίηση όλων των εδαφών τα οποία, λόγω υψομέτρου, κλίσεων και συστάσεως, είναι επιδεκτικά αρδεύσεως. Η αξιοποίηση αυτή προσδιορίζει τη μέγιστη ποσότητα νερού που χρειάζεται για την εφαρμογή του προτεινόμενου συστήματος καλλιεργειών.
- Στη μέγιστη δυνατή απασχόληση εργατικού δυναμικού, με ταυτόχρονη αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, θεωρώντας ότι το εργατικό δυναμικό έχει αυξημένη κινητικότητα στα πλαίσια του περιφερειακού χώρου και απόλυτη κινητικότητα στα πλαίσια του χώρου δράσης.
- Στις εκπεφρασμένες επιλογές της αγροτικής πολιτικής οι οποίες, όμως, αφορούν, στο μεσοπρόθεσμο χρονικό ορίζοντα.

Από την πρώτη προσέγγιση που έγινε για τον προσδιορισμό του παραγωγικού δυναμικού της θεσσαλικής πεδιάδας υπό καθεστώς καθολικής και κανονικής άρδευσης, προκύπτει ότι τα πρόσθετα άμεσα οφέλη, από την πρωτογενή παραγωγή, σε όρους Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας, είναι σημαντικά και, σε τιμές 1986, είναι της τάξεως των 95 δισεκατομμυρίων δρχ. και συνοδεύονται από πρόσθετη απασχόληση, μόνο στον πρωτογενή τομέα, που αντιστοιχεί σε 77.400 άτομα.

Η απασχόληση αυτή, με επενδυσιτικό συντελεστή 2.500.000 δρχ./άτομο «δικαιολογεί» ένα συνολικό επενδυτικό κόστος της τάξεως των 200 δισεκατομμυρίων δρχ.

Επειδή, όμως, πρόκειται για έργο πολύπλοκο, εκτεταμένο, δαπανηρό και μακρόπνοο, χρειάζεται περαιτέρω διερεύνηση, ώστε να γίνει λεπτομερής εκτίμηση του κόστους του αρδευτικού νερού κατά πηγή προέλευσης, ώστε να γίνουν υπολογισμοί με βάση την αναμενόμενη καθαρή ωφέλεια.

Προτείνουμε, κατά την β' φάση της μελέτης, με βάση τη γενική διάταξη των έργων (υφισταμένων, κατασκευαζόμενων, προγραμματισμένων, νέων έργων εκτροπής Αχελώου), τις διαθέσιμες ποσότητες νερού κατά περίμετρο έργων. το κόστος του νερού, όπως θα εκτιμηθεί από το

κόστος των επενδύσεων και λειτουργίας των έργων, σε κάθε περίμετρο, τις απόψεις των Υπηρεσιών για τους ποσοτικούς στόχους απασχόλησης και εισοδήματος και για νέες καλλιέργειες που δεν εντάσσονται στις βραχυπρόθεσμες ή μεσοπρόθεσμες προοπτικές, αλλά αποτελούν ευρύτερη προοπτική, να γίνει προσαρμογή στο Σχέδιο Αξιοποίησης έτσι ώστε:

- Οι διαθέσιμοι υδατικοί πόροι για άρδευση σε κάθε ενότητα χώρου να χρησιμοποιηθούν, κατά προτεραιότητα, στις παραγωγικές δραστηριότητες που έχουν τη μεγαλύτερη απόδοση.
- Να ικανοποιηθούν επιθυμητά (μεγαλύτερα ή μικρότερα) επίπεδα απασχόλησης, σε συνδυασμό με επιθυμητούς στόχους εισοδήματος.
- Να διερευνηθεί η δυνατότητα εισαγωγής στο καλλιεργητικό σύστημα:
 - Της σόγιας, την οποία έχει απόλυτη ανάγκη, κυρίως η χοιροτροφία και η ορνιθοτροφία της χώρας και η οποία, σήμερα, αποκλειστικά εισάγεται, σε μεγάλες ποσότητες.
 - Νέων καλλιεργειών οι οποίες, με ανταγωνιστικό κόστος παραγωγής και με μεταποιητικές διαδικασίες προηγμένης τεχνολογίας, θα μπορούσαν να προσδώσουν ευρείας κλίμακας εξαγωγικές δραστηριότητες στην Ευρώπη και στην Αμερική (π.χ. πράσινες σαλάτες).

2) Παράλληλα με την προαναφερόμενη προσαρμογή του Σχεδίου Αξιοποίησης της περιμέτρου των έργων, πρέπει, εκτός των άλλων, να μελετηθούν:

- Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη της περιοχής, δηλαδή να εκπονηθεί, ταυτόχρονα, σχέδιο ανάπτυξης και της περιοχής ΙΙΙ, η οποία στηρίζεται αλλά και υποστηρίζει την ανάπτυξη της περιοχής ΙV. Μεμονωμένη προσπάθεια ανάπτυξης της περιοχής ΙV, έστω και απόλυτα τεχνικο-οικονομικά υποστηριγμένη, θα αποδώσει ελάχιστα, εάν δεν ενταχθεί σε πρόγραμμα ολοκληρωμένης ανάπτυξης του ευρύτερου χώρου της.
- Ο τρόπος οργάνωσης των αγροτών και το σύστημα της τεχνικο-οικονομικο-διαχειριστικής υποστήριξης για την εφαρμογή του αναπτυξιακού προγράμματος, ώστε το σύστημα αυτό να έχει τοπική ταυτότητα, τεχνική αυτοτέλεια και οικονομική αυτοδυναμία.
- Ο τρόπος λειτουργίας των έργων και το Γενικό Σχέδιο Διαχείρισης των υδατικών πόρων, ώστε να τεκμηριωθεί σύστημα ενιαίας επιβάρυνσης των αγροτών, ανεξάρτητα από την πηγή υδροδότησης.
- Η αποδοτικότητα των έργων από άποψη μακρό και μικρο-οικονομική, λαμβάνοντας υπ' όψη όχι μόνο τα πρόσθετα άμεσα καθαρά οφέλη, που θα προκύψουν από την διαφορά μεταξύ πρόσθετης ακαθάριστης ωφέλειας του σχεδίου γεωργικής αξιοποίησης και κόστους νερού άρδευσης, αλλά και τα έμμεσα οφέλη, τα οποία αναμένεται να είναι πολύ σημαντικά και των οποίων ο προσδιορισμός απαιτεί πρόσθετες λεπτομερειακές διερευνήσεις και υπολογισμούς.

3) Με τα αποτελέσματα των προαναφερόμενων μελετών θα τεκμηριωθεί εξ αντικειμένου η ανάγκη εκτροπής του Αχελώου για την καθολική και κανονική άρδευση των

αρδεύσιμων εδαφών του θεσσαλικού χώρου, και η σχέση μεταξύ κόστους και ωφελειών, ώστε ν' αποδειχθεί ότι το έργο της εκτροπής δεν είναι μια αυθαίρετη πολιτική επιλογή, αλλά μια βιώσιμη επένδυση σε εθνικό επίπεδο και ότι, από άποψη αποδοτικότητας, η επένδυση αυτή δεν υστερεί έναντι εναλλακτικών τρόπων χρησιμοποίησης των οικονομικών πόρων που θα απαιτήσει η πραγματοποίησή της. Ευχαριστώ.

Πρόεδρος (Ιωακειμίδης): Συνάδελφοι, στο σημείο αυτό θα κάνουμε ένα διάλειμμα, 10 λεπτών ακριβώς. Στη συνέχεια θα προχωρήσουμε με τις παρεμβάσεις. Έχουν έρθει κάποιες παρεμβάσεις, οι ερωτήσεις έχουν δοθεί στους εισηγητές και με την έναρξη πάλι των εργασιών της διημερίδας, θα σας ανακοινώσουμε ακριβώς και τη διαδικασία που θ' ακολουθηθεί. Ευχαριστώ.

Διάλειμμα

Συζήτηση, ερωτήσεις-απαντήσεις, παρεμβάσεις

Πρόεδρος (Ιωακειμίδης): Η διαδικασία που θα ακολουθήσουμε είναι η παρακάτω: Πρώτα θα γίνουν οι παρεμβάσεις. Έχουμε 4-5 παρεμβάσεις. Για κάθε παρέμβαση διατίθεται χρόνος το maximum 10 λεπτών.

Στη συνέχεια θα απαντηθούν οι ερωτήσεις που έχουν γί-

νει στους εισηγητές, σ' όλη τη διαδικασία ως τώρα. Λοιπόν ελπίζουμε ότι 8.30' -9 παρά θα έχει περαιωθεί η όλη διαδικασία.

Η πρώτη παρέμβαση θα γίνει από το συνάδελφο Ιορδάνη για λογαριασμό του κυρίου Στελεκάτου, ο οποίος απουσιάζει αυτή τη στιγμή.

Παρέμβαση κ. Π. Ιορδάνη, ΜΜΜ

Το θέμα είναι: «Ενεργειακές φυτείες στη Θεσσαλία». Είναι φανερό ότι οι προβλέψεις για την αγορά των γεωργοκτηνοτροφικών προϊόντων έχουν σημαντική αβεβαιότητα. Γιατί κι αν ακόμη καταρτισθεί λεπτομερής, μακροχρόνιος προγραμματισμός, θα υπάρχουν σημαντικοί κίν-

δυνοι αποκλίσεων, δηλαδή πιθανότητα μη διαθέσεως των προϊόντων.

Υπάρχει, όμως, ένας τομέας που συνεχώς θα παρουσιάζει αύξηση της ζήτησης και στον οποίο η χώρα μας είναι ελλειμματική. Αυτός είναι ο τομέας της ενέργειας. Η ε-